

Ruhuňa tagzym, Türkmen!

Category: Edebi makalalar, Kitapcy, Söhbetdeşlik

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Ruhuňa tagzym, Türkmen! RUHUÑA TAGZYM, TÜRKMEN!

Ene hüwdüsi deý lezzetli zat barmyka! Onuň kalbyňy heýjana getirýän jadylaýjy güýjüniň öňünde durup biljek başga gudrat tapylarmykan?! Dünýä inen çagajyk bilen enäniň arasyndaky hakyky arabaglanyşyk, megerem, ak süýt bilen hüwdüden başlanýan bolaýmasyn. Bir zada aýratyn üns bermek gerek – sallançafa atylan çaga garynjygy doýanam bolsa ep-esli wagt uklaman ýatýar. Ol enesinden ýene-de bir zatjagaza garaşýana çalym edýär. Ynha, birdenem enäniň mylaýymdan mähirli hiňlenýän sesi eşidilýär. Edil ene süýdi ýaly päkize, mylaýym, ýakymly hüwdi eşidilýär. Şonda biynjalyk bolup ýatan çaga ynjalyk tapan ýaly bolýar. Köşeşýär, arkaýynlaşýar, ýuwaşjadan meýmiräpjik uka gidýär. Enäniň ýüreginden çykýan mylaýym owaz eýjejik çaganyň kalbyna aralaşýar. Ol oňa üýtgeşik bir melhem bolup täsir edýär. Megerem, hut ene hüwdüsiniň täsiri bilen çaganyň kalbyna beýik ruh aralaşýandyr. Ene bilen çaganyň

arasyndaky ilkinji ruhy gatnaşyk, mümkin, hut şondan başlanýandyr.

Ruh – bu beýik gudrat! Bu beýik duýgy! Duýgyň päk bolan ýerinde-de ygrar bar, ynsap bar, ynsanperwerlik bar. Türkmen aslyýetinde-de beýik ruha tagzym eden halk. Ol ruhobelent halk. Kalbynda beýik duýgy möwç alýan halk. Seredip otursaň, türkmeniň islendik milli sungaty özüniň gözbaşyny gadymýetden alyp gaýdýar. Halyçylyk, el işleri, saz gurallary bolan dutar, gyjak, tüýdük, gopuz... Bularyň ählisi nesilme-nesil dowam edip, şu günlerimize ýetip gelipdir. Türkmen nähili agyr günleri başdan geçirse-de öz sungatyny ýitirmän, ony dowam etdiripdir. Agyr synaglardan geçip, öz sungatyny gorap bilmek, diňe ruhobelent halka başardýandyr. Şonuň üçin biz türkmeniň sungatyny şu günlerimize ýetiren pederlerimize – ata-babalarymyza, enelerimize tagzym etmelidiris.

Bir gezek Türkmenistanyň suratkeşler birleşmesiniň sergi zalynda üýtgeşik bir sungaty – **düýebaşlyk** diýilýän sungat eserine tomaşa etmek miýesser etdi. Özüniň mazmuny, reňkleri boýunça ol haýran galdyrýardy. Eger düýäň üstüne atylýan esbap şeýle sungat derejesine ýetirilýän bolsa, onda türkmeniň beýleki zatlary nähilikä diýdirýärdi. Şonda bu düýebaşlygy sünnäläp döreden, türkmeniň gadymy sungatyna uly sarpa goýýan suratkeş Sülgün Hojagulyýewa bir hakykaty gürrüň berdi: *«Türkmenler islendik zadyny sungat derejesine ýetirip döregmegi gowy görýär. Isle öý goşlary bolsun, isle-de hojalyk esbaplary, türkmen şolary göze ýakymly edip bejermese, kanagat tapmandyr. Ynha, şu düýebaşlygam olar bezemek kemini goýmandyrlar. Türkmenler islendik zady – horjun, torba, el bukja, hatda temmäki salynýan haltajyga çenli aňrybaş bejerip, owadanlap ulanypdyrlar. Türkmeniň kalbynda gözellige bolan uly söýgi bar. Şol söýgi hem olara ölmez-ýitmez sungat eserlerini döretmäge itergi berýär, şol söýgi onuň ruhuny belende galdyrýar»*. Ussat suratkeş bilen bolan söhbetdeşlikde ýene bir täsinligiň şaýady boldum. Türkmeniň gadyndan gelyän düýebaşlyk esbapy bilen uzak Norwegiýadan, Gollandiýadan gelen myhmanlar gyzyklanypdyrlar. Ony dokap bermegini haýyş edip, türkmen suratkeşine ýüz tutupdyrlar. Soňam taýýar edilen sungat eserini ýanlary bilen alyp gidip, öz ýurtlaryna eltipdirler. Türkmeniň düýebaşlygy ýewropaly ynsanlara näme üçin gerek bolduka? Olary asyl bu işiň gözelligi, nepislige, inçeligi, reňkleriň sazlaşyklylygy, milliligi, galyberse-de onuň

tapylgysyz sungat eseridigi gyzyklandyryňan ekeni.

XIX asyryň ortalarynda türkmenlerde ýesir bolan Genri de Blok wil öz ýatlamalarynda şeýle ýazýar: «*Türkmenleriň barysy diýen ýaly aýdym aýtmagy ýa-da dutar çalmagy gowy görýär. Eger bir öýde aýdym aýdylyp, saz çalynsa, oraça sygmadyklar içmege dolanyp, daşarda çommalyp ýa-da tirseklerine gyşaryp, hatda gyşyň ortaky aýlary hem tä aýdym-saz bes edilýänçä oturýarlar. Daşyndan göräýmäge ulumsy bolsalar-da, türkmenler şadyýan, ruhubelent bolýarlar*».

Zannyna siňen ruhubelentlik türkmene hemişe daýanç, goldaw bolupdyr. Ruhubelentlik onuň ahlak normalarynyň hem ölçegi bolupdyr.

Orta asyrdan ýaşap geçen belli musulman taryhçysy Fazylallah Reşideddiniň «Oguznama» eserini okanyňda, bir wajyp zada göz ýetirýärsiň. Oguz han dünýäniň ep-esli bölegini basyp alsa-da, onuň urşy wagşy häsiýete eýe bolmandyr. Ol islendik ýurda baranda, söweşe girişmezden ozal öz ilçilerini iberip, garşydaşyny uruşsyz boýun egdirmegi maksat edinipdir. Eger duşman uruş islese, onda han açyk söweş meýdanyna ýüzbe-ýüz çaknyşyga, göreşe çagyrypdyr. Hiç-hili şäherem weýran etmändir. Aýal-ebtat, çagalardyr garrylaram gyrgynçylyga salmandyr. Islendik ýurduny eýelände-de ol ýeke zady berk talap edipdir. Olam salgyt. Ýylda bir gezek, ýarym gezek tölenmeli salgyt.

Emma taryhda belli bolan Çingiz han, Teýmirleň, Aleksandr Makedonskiý ýaly zalymlar weýrançylykdan, gyrgynçylykdan lezzet alypdyrlar. Ýurtlary, şäherleri, obalary ýer bilen ýegsan edipdirler. Otlapdyrlar, sil-suwa basdyrypdyrlar. Parahat ilaty görlüp-eşdilmedik gyrgynçylyga sezewar edipdirler. Her bir halkyň dinine, döp-dessuryna, sungatyna, milli aýratynlygyna öwezini dolduryp bolmajak zyýan ýetiripdirler. Şeýle wagşyçylygyň netijesinde adamzat ösüşi ep-esli yzyna tesdirilipdir.

Dünýä belli meşhur pelsepeçi Aristoteliň şägirdi Aleksandr Makedonskiý özüniň wagşylygy, ganhorlygy bilen häli-häzire çenli adamzady haýran edip gelýär. Urşuň hudaýy hasap edilen bu serkerde üçin iň uly howply zat akyly-paýhas hemem belent ruh bolupdyr. Şeýle bolansoň ol islendik ýurdu basyp alanda, ilki başda şol ýeriň akyldarlaryny, danalygy, pähim-paýhasy wagyz edýän kitaplary ýok etdirýän ekeni. Belli bir döwürde Türkmenistanda ýaşap giden rus ýazyjyau Wasiliý Ýançeweskiniň

(Ýan) A.Makedonskiý hakynda ýazan hekaýasynda şeýle bir sahna bar: Aleksandr Makedonskiý gadymy medeni ojak bolan Baktriýa (Balh) şäherine kürsäp girende, ol öz nökerleri bilen ilki otparazlaryň meşhur ybadathanasyna barýar. Bu ybadathanada otparazçylygyň beýik mugallymy Zaratustranyň ynsanperwerlige, agzybirlige, watançylyga, pespällige, namysjaňlyga çagyryan pähimleriniň wagyz edilýändiginden A.Makedonskiniň habary bolupdyr. Ýnha, şonda özge halkyň danalygyna, paýhasyna, ruhobelentligine gözi giden serkerde görüplik edip, ähli kitaplar bilen birinde pähim-paýhasy ýaýradýan dana kişileri hem otda ýakmagy buýurýar. Ynsanyň ençeme ýyllap ýygnan ruhy baýlygy edil göz açyp-ýumasy salymda küle sowrulýar...

Adam atanyň mazaryndan ýörite gum getirdip, ony endamyna çalan Oguz han öz ogullaryna we emirlerine şeýle diýipdir: **«Adam ata-da toprakdan döräp, topraga siňen. Wagt geler bizem topraga garylarys. Adam nähili güýçli bolsa-da ol ahyrýeti ýatdan çykarmaly däldir. Ol dirikä gabahatlyk däl-de, ýagşylyk etmelidir».**

Hawa, taryhda görülmedik wakalar ýok. Ýöne adamzat nähili güzaplary başdan geçirse-de ruhuň, paýhasyň ýok bolup gitmegine ýol bermändir. Bu hut türkmen-de şeýle bolan. Şol ýitirilmän saklanylan ruhy güýç, beýik ruh, türkmen her bir işde teselli beripdir, onuň ruhuny belende galdyrypdyr. Geçmiş ýada salanyňda ynsan ruhuny belende galdyran şahsyýetlerimiz göz önünden geçip gidýär – Magtumguly Pyragy, Amangeldi Gönübek, Mylly Täçmyrat, Nury Halmämmed, Gurbannazar Eziz, Kerim Gurbannepes...

Bize näbelli bolan ençeme zehinlerimiz – halyçylarymyz, zergärlerimiz, sazandalarymyz, beýik sungata sarpa goýup, beýik ruhy döreden zehinleeimiz ör boýuna galýar. Şeýle ruhy hazyna eýe bolmagyň özi beýiklikden nyşan. Ruhy baý halk bagtly halkdyr. Ruhobelentlik – bu ähli ýeňişleriň gözbaşy. Ol halky täze sepgitlere ýetirýän, ony öňe tarap iterýän ruhy güýçdür.

1999 ý.

Ýazmyrat ŞADURDYÝEW. Edebi makalalar